

گزارش فوری و مقدماتی از کانال‌های اثرگذاری بحران اوکراین بر اقتصاد ایران

1400/12/9

1- مقدمه

سرانجام پس از هفته‌ها حضور معنادار نیروهای نظامی روس در مرزهای اوکراین، شامگاه ۲۱ فوریه ولادیمیر پوتین در جریان یک نطق آتشین، استقلال دونتسک و لوهانسک، دو منطقه جدایی طلب شرق اوکراین را به رسمیت شناخت و در ادامه دستور حمله به اوکراین را صادر نمود. کارشناسان علوم سیاسی، اقدامات اخیر روسیه را عموماً به عنوان واکنشی در قبال گسترش ناتو به سمت شرق ارزیابی می‌کنند، همچنین عوامل دیگری از قبیل تمایل نظام روسیه به احیای شوروی و قدرت گرفتن تفکرات انترناسیونالیستی و ملی‌گرایانه در ساختار حاکمیتی روسیه به عنوان عوامل تاثیرگذار در بروز جنگ اوکراین در نظر گرفته می‌شود. با این وجود، فارغ از دلایل و زمینه‌های آن، این جنگ به واسطه نقش و جایگاه روسیه در بازارهای انرژی بین‌المللی و همچنین حمایت اروپا و آمریکا از جبهه اوکراین، پیامدها و تبعات قابل ملاحظه‌ای بر اقتصاد جهانی بر جای خواهد گذاشت. با توجه به آنکه از یک سو اقتصاد ایران وابستگی بالایی به صادرات نفتی و صنایع پتروشیمی دارد و از سوی دیگر طی سال‌های اخیر روابط سیاسی نزدیکی با روسیه برقرار کرده است، تحولات پیش‌رو بدون شک از اهمیتی دوچندان برای اقتصاد ایران برخوردار خواهد بود.

به‌علاوه، فشار تحریم‌های ظالمانه طی یک دهه گذشته، فشارهای ناشی از بحران کرونا و ضعف‌های مدیریتی موجب شده است که اقتصاد کشور به لحاظ وضعیت اقتصادی از وضعیت مطلوبی برخوردار نباشد. تورم فزاینده و دورقمی، رکود اقتصادی، صادرات تک محصولی، امارهای نگران‌کننده فقر و نابرابری همگی گویای آن است که اقتصاد ایران در وضعیت شکننده‌ای قرار دارد و لذا در چنین شرایطی هوشیاری نظام تصمیم‌گیری کشور در مواجهه با تحولات و بحران‌های جهانی بسیار ضروری است. به عبارت دیگر تاب‌آوری پایین اقتصاد کشور حکم می‌کند که از زاویه مدیریت شوک‌های خارجی و استفاده از فرصت‌های موجود آمده در فضای بین‌الملل به صورت فعالانه و برنامه‌ریزی شده‌تر عمل نماییم.

البته باید دقت داشت که با توجه به پیچیدگی بسیار بالای رویدادهای جاری و وجود ابهام در خصوص مسائلی از قبیل اهمیت اوکراین برای طرف غربی، میزان مقاومت نظامی نیروهای اوکراینی، سرعت پیش‌روی نیروهای روس، شدت تحریم‌های غرب علیه روسیه، میزان همراهی چین با روسیه و ... حداقل اطلاعات مورد نیاز برای ارائه یک پیش‌بینی علمی و کارشناسی شده مبتنی بر واقعیات از جنگ روسیه و اوکراین در دسترس نیست. با این وجود این گزارش در ادامه تلاش خواهد کرد که ضمن بررسی آماری روابط تجاری ایران، اوکراین و روسیه، یک برداشت اولیه از پیامدهای احتمالی این منازعه برای اقتصاد ایران ارائه نماید.

2- تجارت ایران با اوکراین در آئینه آمار

تجارت ایران با روسیه و اوکراین در یک نگاه طی سال 1399 و ده ماهه 1400

واحد: میلیون دلار

دوره	کشور طرف تجاری	کل صادرات ایران	صادرات ایران به	سهم از کل صادرات	جایگاه در بین مقاصد صادراتی	کل واردات ایران	واردات ایران از	سهم از کل واردات ایران	جایگاه در بین واردکننده‌ها	تراز ایران با
سال ۱۳۹۹	اوکراین	۳۵ میلیارد دلار	۵۰,۶	۰,۱۵	۳۷ از ۱۴۵	۳۹ میلیارد دلار	۵۶,۲	۰,۱	۳۸ از ۱۲۵	-۵,۶
	روسیه	۵۰۳,۳ میلیارد دلار	۱,۴	۱,۴	۱۰ از ۱۴۵	۱۰۷۰,۳	۲,۸	۲,۸	۶ از ۱۲۵	-۵۶۷
۱۰ ماهه ۱۴۰۰	اوکراین	۳۸,۸ میلیارد دلار	۵۰,۹	۰,۱۳	۶۴ از ۱۵۳	۴۱,۵ میلیارد دلار	۱۱۱,۷	۰,۳	۱۷ از ۱۱۸	-۶۱
	روسیه	۴۸۵,۷ میلیارد دلار	۱,۳	۱,۳	۱۱ از ۱۵۳	۱۳۳۹,۳	۳,۲	۳,۲	۶ از ۱۱۸	-۸۴۴

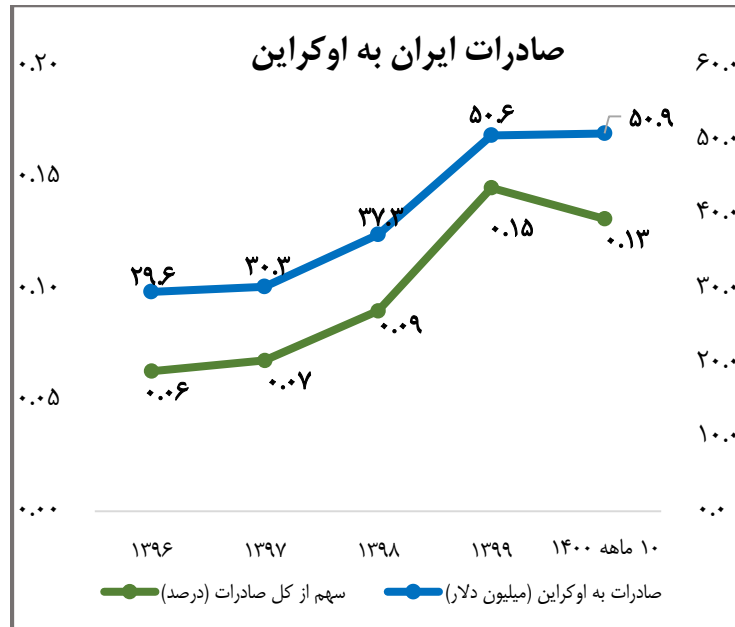
ماخذ: گمرک ج.ا.ایران

2-1- صادرات ایران به اوکراین

بر اساس آمار گمرک ج.ا.ایران، میزان صادرات ایران به اوکراین از سال 1396^۱ تا 10 ماهه 1400 روند افزایشی داشته و از 29.6 میلیون دلار به 50.9 میلیون دلار رسیده است.

تعداد مقاصد صادراتی ایران طی این سال‌ها بین 145 تا 153 کشور متغیر بوده و جایگاه اوکراین نیز در بین آنها، از 37م تا 59م متغیر بوده است (در 10 ماهه 1400، جایگاه 64 را داشته است). هرچند طی این سال‌ها سهم صادرات به اوکراین از کل صادرات ایران افزایشی بوده ولیکن در کل سهم اوکراین از صادرات کشورمان قابل توجه نمی‌باشد.

¹ برای سال 1395 و 1394 تعداد محدودی کشور مقصد صادراتی توسط گمرک اعلام شده‌اند (که اوکراین بین آنها نمی‌باشد)، لذا بررسی روند طولانی‌تر امکان‌پذیر نمی‌باشد.

ماخذ: گمرک ج.ا.ایران

به منظور بررسی اقلام عمده صادرات کشور به اوکراین، آمار تجمیعی صادرات اقلام طی چهار سال 2016، 2017، 2018 و 2020 بر اساس آمار مرکز تجارت بین الملل، مورد بررسی قرار گرفته است. طی چهار سال نتایج بررسی حاکی از آن است که عمده ترین محصول صادراتی طی این مدت شامل میوه های خوراکی و پوست مرکبات به میزان 86 میلیون دلار^۲، مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از آن^۳ و محصولات دارویی^۴ به ترتیب به میزان 12.7 و 8.1 میلیون دلار بوده اند. این فصول صادراتی سهم قابل توجهی از کل سبد صادراتی کشور از اقلام آن ندارند؛ به طوری که صادرات میوه های خوراکی به اوکراین تنها یک درصد از صادرات میوه کشور و صادرات محصولات دارویی به اوکراین تنها 1.5 درصد از کل صادرات محصولات دارویی کشور است. لذا کشور اوکراین جایگاه ویژه ای در بین مقاصد صادراتی ما ندارد و به نظر نمی رسد جایگزینی بازار آن، دغدغه خاصی برای کشور باشد.

2-2- واردات ایران از اوکراین

بر اساس آمار گمرک ایران روند میزان واردات ایران از اوکراین از سال 1396^۵ تا 10 ماهه 1400 ابتدا نزولی و بعد صعودی شده است. هر چند این افزایش و رقم 111.7 میلیون دلار در 10 ماهه 1400 همچنان از 163.9 میلیون دلار واردات در

¹ آماری برای سال 2019 ثبت نشده است.

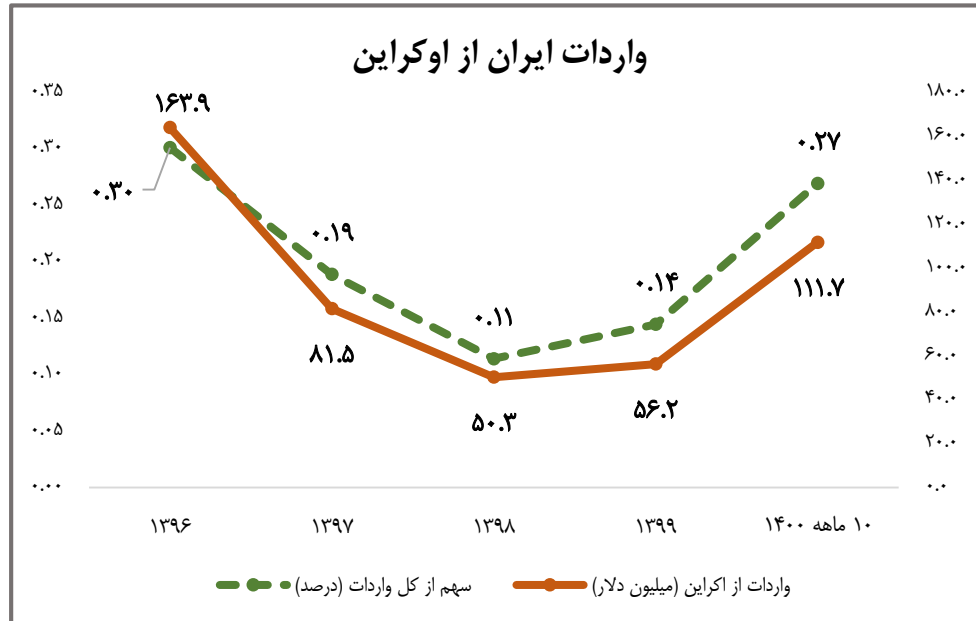
² بر اساس کد HS، فصل 8 کتاب مقررات صادرات و واردات

³ بر اساس کد HS، فصل 39 کتاب مقررات صادرات و واردات

⁴ بر اساس کد HS، فصل 30 کتاب مقررات صادرات و واردات

⁵ در سال 1395 آمار صادرات گمرک صرفاً برای 15 کشور و در سال 1394 برای 50 کشور اعلام شده که اوکراین در بین آنها قرار ندارد، لذا امکان بررسی روند برای دوره طولانی تر از دست رفته است.

سال 1396 کمتر است. سهم واردات ایران از اوکراین از کل واردات کشور نیز ابتدا روندی کاهشی و سپس افزایش یافته است ولی حداکثر این سهم 0.3 درصد بوده و لذا سهم قابل توجهی در واردات ما ندارد.

ماخذ: گمرک ج.ا.ایران

در خصوص واردات از اوکراین نیز، اقلام عمده واردات از این کشور طی چهار سال مورد بررسی^۱ بر اساس آمار مرکز تجارت بین‌الملل، بدست آورده شد ولیکن غیر از غلات، مابقی اقلام ورودشان از اوکراین در سال 2020 صفر بوده است، لذا به‌منظور احصای واردات اقلام اصلی از اوکراین از آمار سال 2020 استفاده شده ولی برای دسترسی به عملکرد طی یک دوره زمانی، در جدول مجموع 4 سال مورد بررسی منظور شده است.

بر اساس آمار سال 2020 مرکز تجارت بین‌الملل، اقلام اصلی وارداتی از کشور اوکراین عمدتاً برحسب فصول کتاب مقررات صادرات و واردات، شامل «غلات»^۲ (ذرت) به میزان 46.9 میلیون دلار بوده است. پس از آن با فاصله زیاد واردات «رآکتورهای هسته‌ای، دیگ‌های بخار و ماشین‌آلات و وسایل میکانیکی»^۳ به میزان 5.1 میلیون دلار و «مصنوعات از چدن، آهن و فولاد»^۴ به میزان 2.9 میلیون دلار بوده است. جزئیات بیشتر اقلام تحت این فصول کتاب مقررات صادرات و واردات به قرار جدولی که در ادامه آمده احصاء شده است.

^۱ عمده‌ترین اقلام وارداتی از اوکراین طی سال‌های 2016، 2017، 2018 و 2020 بر اساس فصول کتاب مقررات صادرات و واردات، بر حسب ارزش شامل: «غلات» (عمدتاً ذرت) به میزان 388 میلیون دلار، «چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و نباتی» 277 میلیون دلار و «دانه‌ها و میوه‌های روغن‌دار و نباتات صنعتی و دارویی» 162 میلیون دلار بوده‌اند. از نظر سهم اقلام وارداتی از اوکراین در بین کل واردات از اوکراین نیز «محصولات صنعت آردسازی، مالت، نشاسته و گلوتن گندم»^۱ بیشترین سهم را داشته‌اند.

^۲ بر اساس کد HS، فصل 10 کتاب مقررات صادرات و واردات

^۳ بر اساس کد HS، فصل 84 کتاب مقررات صادرات و واردات

^۴ بر اساس کد HS، فصل 73 کتاب مقررات صادرات و واردات

میزان واردات اقلام عمده از اوکراین (آمار تجمیعی چهار سال)

واحد: میلیون دلار

فصل	1. میزان واردات تجمیعی 4 ساله از اوکراین	2. میزان کل واردات تجمیعی 4 ساله به کشور	3. سهم واردات از اوکراین به نسبت کل واردات ¹ (درصد)	روند سهم
10	ذرت با کد 100590	7698	5%	20% در سال 2016 به 2% در سال 2020 ↓
73	لوله‌ها و پروفیل‌های توخالی از آهن یا فولاد با کد 730619	7.1	9%	2016 تا 2018 صفر درصد، 2020، 35.3% ↑
	لوله‌ها و پروفیل‌های توخالی از آهن یا فولاد (جوش داده شده) با کد 730630	37.8	0.9%	2016 تا 2018 صفر درصد، 2020، 4.8% ↑
	لوله‌ها و پروفیل‌های توخالی از آهن یا فولاد بدون درز از آهن یا فولاد با کد 730419	409	0.3	از نزدیک به صفر درصد به حدود 2% در سال 2020 ↑
	سوزن، ریل تقاطعی، میله سوزبانی و سایر لوازم تقاطع یا تغییر مسیر با کد 730230	27.9	7.8	از 3.3% در 2016 افزایش قابل توجه به 28.7% در 2020 ↑
84	توربوجت‌ها، توربوپراپلرها و سایر توربین‌های گازی با کد 841199	590	0.4	بیشترین میزان در سال 2020، 1.5% ↑
	اجزاء و قطعات تلمبه‌های هوا یا خلاء، کمپرسورهای هوا یا سایر گازها و بادزن‌ها، کلاک‌های تهویه یا تخلیه هوا توام با بادزن حتی مجهز به فیلتر با کد 841490	211	2.8	از 0.2% در 2016 به حدود 6% در 2020 ↑

Source: ITC, Trademap

در بین اقلام مورد بررسی، با وجود آنکه بیشترین میزان واردات ما از اوکراین، ذرت بوده است ولی سهم واردات ذرت کشور از اوکراین به کل واردات ذرت ما از جهان طی این مدت کاهش قابل توجهی یافته است. به طوری که در سال 2016، 20%

¹ بر اساس آمار تجمیعی چهار سال و از تقسیم ستون یک به دو بدست آمده است.

واردات ذرت ما از اوکراین بوده است ولی این درصد در سال 2020 تنها به حدود 2 رسیده است که درصد قابل توجهی نمی‌باشد و لذا به نظر نمی‌رسد نگرانی از بابت جایگزینی برای این مبدا وارداتی در خصوص واردات ذرت وجود داشته باشد.

ولیکن میزان واردات ایران از کشور اوکراین در خصوص دو قلم از فصل 73 کتاب قوانین مقررات صادرات و واردات، شامل 1. «کد 730619 سایر لوله‌ها و پروفیل‌های توخالی از آهن یا فولاد» و 2. «کد 730230 سوزن، ریل تقاطعی، میله سوزبانی و سایر لوازم تقاطع یا تغییر مسیر»، با سهم به ترتیب 35.3٪ و 28.7 درصد در سبد وارداتی ما از این کالاها در سال 2020، قابل توجه می‌باشد و لذا لازم است در صورت ادامه بحران در اوکراین، مبدا جایگزین برای واردات این دو قلم به کشور مورد بررسی قرار گیرد:

- در سال 2020 در خصوص قلم اول (کد 730619) عمده واردات ایران در سال 2020 از سه کشور اوکراین (0.64 میلیون دلار)، کویت (0.59 میلیون دلار) و چین (0.56 میلیون دلار) بوده است.
- قلم دوم (کد 730230) را نیز از سه کشور چین (1.9 میلیون دلار)، اوکراین (0.86 میلیون دلار) و ترکیه (0.21 میلیون دلار) در سال 2020 وارد کرده است.

لذا در صورت امکان صادرات بیشتر توسط کشورهای قید شده در بالا (غیر از اوکراین)، در صورت ادامه بحران در اوکراین برای قلم اول می‌توان از کویت و چین و برای قلم دوم از چین و ترکیه بعنوان مبدا جایگزین استفاده کرد.

3- بحران اوکراین و اقتصاد ایران، مروری بر پیامدها و واقعیات

همانطور که نشان داده شد جنگ در اوکراین به لحاظ روابط اقتصادی مستقیم بین ایران و اوکراین، نمی‌تواند اثرگذاری قابل ملاحظه‌ای داشته باشد. با این وجود ماهیت این جنگ و نقش اوکراین و روسیه در اقتصاد جهانی و همچنین تحولات ناشی از این رویداد بدون شک تغییراتی را در عرصه اقتصاد و سیاست بین‌الملل بوجود خواهد آورد که ایران نیز از آنها متأثر خواهد شد. در ادامه سعی می‌شود با اجتناب از تکیه بر اظهارنظرهای شخصی و صرفاً مبتنی بر آمارها و تحلیل‌های علمی موجود، اصلی‌ترین پیامدهای مورد انتظار در این خصوص که از زاویه منافع اقتصادی ایران حائز اهمیت هستند، به صورت موردی برجسته شود:

- چشم‌انداز گسترش درگیری‌های نظامی: از روزهای ابتدایی شروع این بحران، این احتمال در رسانه‌ها مطرح شد که این درگیری می‌تواند نقطه شروعی برای جنگ جهانی سوم قلمداد شود. با این حال بررسی آمارهای تجاری در سطح بین‌المللی، احتمال گسترش درگیری‌های بین روسیه و غرب را در کوتاه مدت غیرممکن نشان می‌دهد. طبق آمارهای سایت پیچیدگی اقتصادی، در سال 2021 از صادرات 415 میلیارد دلاری روسیه، حدود نصف آن یعنی 204 میلیارد دلار به مقصد کشورهای اروپایی بوده است. در طرف مقابل نیز از 262 میلیارد واردات روسیه در سال 2021، حدود 111 میلیارد دلار آن از کشورهای اروپایی تامین می‌شود. این داده‌ها به روشنی وابستگی قابل ملاحظه اقتصادی بین روسیه و اروپا را نشان می‌دهد و حاکی از آن است که علی‌رغم تشدید تنش‌ها، اما رویارویی

مستقیم نظامی بین روسیه و ناتو ضربه جدی به منافع اقتصادی هر دو طرف وارد خواهد نمود و بنابراین در کوتاه‌مدت دور از انتظار به نظر می‌رسد.

چشم‌انداز بازار انرژی: تشدید تنش‌ها بین غرب و روسیه بر سر اوکراین، نگرانی‌ها را در مورد تبعات کاهش یا قطع احتمالی جریان گاز روسیه به اروپا و پیامدهای احتمالی آن بر بازار انرژی در سطح بین‌المللی افزایش داده است. روسیه از لحاظ تاریخی بزرگترین تامین کننده گاز اتحادیه اروپا بوده است. پس از بروز اختلافات گازی میان روسیه، اوکراین و اروپا در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۹ و به دنبال آن وقوع بحران اوکراین در سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۴، اتحادیه اروپا به فکر کاهش وابستگی خود به واردات گاز روسیه افتاد. با این وجود، روسیه همچنان تامین کننده ۴۰ درصد گاز مصرفی اتحادیه اروپاست. تردیدی وجود ندارد که روسیه از صادرات گاز خود به اروپا به عنوان یک اهرم فشار برای امتیازگیری در حوزه سیاست استفاده می‌کند. همین امر موجب شده است که همزمان با تشدید منازعات، نگرانی‌های جدی برای ثبات بازار گاز در سطح جهانی بوجود بیاید. این نگرانی‌ها محدود به بازار گاز نبوده و به سایر بازارهای جهانی انرژی و به طور مشخص بازار نفت نیز سرایت کرده است. به طوری که طی روزهای اخیر قیمت هر بشکه نفت خام برنت رقم کم سابقه ۱۰۵ دلار را تجربه نمود.

هرچند که برای تحلیل بازارهای انرژی در میان مدت و بلند مدت باید معادلات و متغیرهای بسیار متنوع و پیچیده‌ای را در نظر گرفت و صرفاً با تکیه بر تحولات اوکراین نمی‌توان پیش‌بینی معتبری از بازارهای انرژی ارائه داد، اما بدون شک هم بواسطه تحلیل‌های موجود و هم واقعیات مشاهده شده عینی در روزهای ابتدایی حمله روسیه به اوکراین، می‌توان اینگونه استدلال نمود که حداقل در کوتاه‌مدت این شوک منجر به نوسانات افزایشی قیمت انرژی در بازارهای جهانی خواهد شد که این مسئله پیامدهای قابل ملاحظه‌ای برای ایران به عنوان یک کشور صادر کننده نفت و یکی از کشورهای دارای منابع گازی به همراه خواهد داشت.

افزایش قیمت نفت باعث افزایش درآمدهای دلاری کشور و تقویت قدرت چانه‌زنی ایران به عنوان یک صادر کننده نفت در بازارهای جهانی و مناسبات اقتصاد سیاسی بین‌المللی خواهد شد. همچنین ایران دارای ذخایر قابل ملاحظه گازی است در سطح بین‌المللی است. به طوری که به استناد گزارش اداره اطلاعات انرژی ایالات متحده^۱ در سال ۲۰۲۰ بعد از روسیه، ایران با ۳۳.۷۲۱ میلیارد متر مکعب، دومین کشور دارای منابع گازی جهان بشمار می‌رود. حدود ۱۴۵ میدان هیدروکربنی و ۲۹۷ مخزن نفت و گاز در ایران کشف شده است و کشور پتانسیل کشف میادین و مخازن بیشتری را نیز دارد. البته باتوجه به این واقعیت که ایران در حال حاضر سهم کمی از ذخایر گاز خود را تولید می‌کند، یکی از محدود کشورهای است که می‌تواند مقادیر بسیار بیشتری گاز طبیعی را در آینده تامین نماید. بنابراین در میان مدت و بلندمدت قابلیت ایران برای نقش آفرینی در راستای افزایش ثبات در بازار جهانی گاز، می‌تواند به عنوان یکی از اهرم‌های مذاکره‌ای در راستای تشویق طرف‌های غربی برای رفع تحریم‌ها و سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران مورد استفاده قرار گرفته شود.

¹ U.S. Energy Information Administration

• هزینه‌های بالای این جنگ برای روسیه: در ظاهر روسیه توانسته است با تکیه بر قدرت نظامی خود خیلی سریع در خاک اوکراین پیشروی کند. تحلیلگران رسانه‌ای عموماً این مسئله را به عنوان نقطه ضعف غرب در حمایت از متحدانش و توان نظامی بالای روسیه مورد ارزیابی قرار می‌دهند. البته این گزارش بدنبال تحلیل میزان موفقیت نیروهای روس در تحقق اهداف نظامی آن نیست و قضاوتی در خصوص چشم‌انداز شکست کامل نیروی نظامی اوکراین نیز ارائه نمی‌دهد. با این وجود حتی اگر روسیه در فاصله زمانی کوتاه بتواند کل اوکراین را اشغال کند، باز هزینه‌های بسیار زیادی متحمل خواهد شد. طبق محاسبات کینگز کالج لندن، جنگ اوکراین روزانه معادل 15 میلیارد پوند هزینه به روسیه تحمیل می‌کند که این رقم برای خزانه‌داری روسیه مبلغ هنگفتی است.

مهمتر آنکه علی‌رغم عدم مداخله نظامی آمریکا و کشورهای اروپایی در این جنگ، اما اقدامات تحریمی بسیار قابل ملاحظه‌ای طی روزهای اخیر در قبال روسیه اتخاذ شده است که با توجه ساختار تک محصولی و غیرپیچیده اقتصاد روسیه این انتظار می‌رود که آسیب‌های جدی به اقتصاد این کشور وارد نماید. از جمله مهمترین اقدامات تحریمی که طرف‌های غربی طی روزهای جاری، آن را به صورت رسمی در دستور کار خود قرار داده‌اند، می‌توان به خارج کردن بخشی از نظام بانکی روسیه از سیستم سوئیفت اشاره نمود، حتی صحبت‌هایی در رسانه‌ها مطرح شده است که احتمال دارد بانک مرکزی روسیه نیز از سوئیفت خارج شود. این قطع ارتباط نظام بانکی روسیه با نظام مالی جهانی بدون شک هزینه‌های بالایی به این کشور تحمیل خواهد نمود و موجب تضعیف روسیه می‌شود. این روند برای ایران که به عنوان یکی از شرکای سیاسی نزدیک روسیه بشمار می‌رود، بسیار هشدار دهنده است. اگر بخواهیم دقیق‌تر به این مسئله بپردازیم؛ تا لحظه تنظیم این گزارش غرب بر تحریم بخش‌های قابل ملاحظه‌ای از اقتصاد روسیه متمرکز شده است. آمریکا، متحدین کلیدی این کشور و اتحادیه اروپا تا کنون طیف وسیعی از تحریم‌ها را علیه روسیه اعمال کرده‌اند. در ادامه به این تحریم‌ها اشاره خواهد شد:

1- ایالات متحده: ایالات متحد مدعی است که هسته زیرساخت مالی اقتصاد روسیه را مورد تحریم قرار داده است. در این قالب دو بانک بزرگ این کشور که دولتی اند مورد تحریم قرار گرفتند و طیف دیگری از بانک‌ها و نهادهای مالی این کشور نیز تحت تحریم واقع شده‌اند. بانک‌های ایالات متحده ۳۰ روز فرصت دارند تا تمامی مبادلات خود با بانک‌های تحریم شده روسیه را قطع نمایند.

تحریم‌های ایالات متحده صادرات فناوری‌های پیشرفته به روسیه و تحریم بخش نظامی این کشور را نیز در بر می‌گیرد. دولت بایدن مدعی است با ممنوعیت صادرات فناوری‌های پیشرفته به روسیه توان نظامی و اقتصادی این کشور به شدت محدود خواهد شد. در قالب این تحریم‌ها ۱۳ بانک و شرکت بزرگ دولتی روسیه از جمله گازپروم از داد و ستد با ایالات متحده منع شده‌اند.

2- اتحادیه اروپا: اتحادیه اروپا تحریم‌هایی را بر بخش مالی، انرژی و حمل و نقل روسیه و همچنین ممنوعیت‌های صادراتی بر برخی اقلام صادراتی در حوزه فناوری به این کشور اعمال کرده است و تعداد بسیار زیادی از مقامات

روسیه را در لیست تحریم قرار داده است. اتحادیه اروپا همچنین در نظر دارد دارایی‌های ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه و سرگی لاوروف وزیر خارجه این کشور را به دلیل داشتن در حمله به اقرار مسدود نماید. مهمترین تحریم مالی احتمالی علیه روسیه حذف این کشور از دسترسی به سیستم سوئیفت است که به دلیل مشکلات جدی که در روسیه و اروپا در حوزه انرژی ایجاد می‌کند مورد اعتراض آلمان و ایتالیا قرار گرفته و فعلاً در دستور کار اتحادیه اروپا قرار ندارد.

3- ژاپن: تحریم‌های ژاپن عمدتاً نهادهای مالی روسیه و صادرات فناوری‌های پیشرفته به ویژه در حوزه نظامی به این کشور را در بر می‌گیرد.

4- بریتانیا: بریتانیا نیز از بزرگترین بسته تحریمی خود علیه روسیه رونمایی کرده است. در قالب این بسته تحریمی شبکه اطرافیان پوتین و میلیاردرهای روسی هدف قرار گرفتند، دارایی‌های بانک‌های روسیه در بریتانیا مسدود شده‌اند و همکاری نهادهای مالی روسیه با نهادهای مالی بریتانیا ممنوع شده است. بریتانیا همکاری با ایرلاین ملی روسیه، ایرفلوت را ممنوع کرده است و مجوزهای صادرات فناوری‌های با کاربرد دوگانه به روسیه لغو شده است.

5- کانادا: کانادا ۶۲ مقام روسیه از جمله پوتین و لاوروف را در لیست تحریم قرار داده است. بانک‌های بزرگ این کشور را تحریم کرده و تمام مجوزهای صادراتی به این کشور را لغو کرده است و وعده اعمال تحریم‌های شدیدتر را نیز داده است.

6- جمهوری چک: جمهوری چک پرواز ایرلاین‌های روسیه به مقصد این کشور را ممنوع کرده و وعده اعمال تحریم‌های شدیدتری علیه روسیه را داده است. این کشور همچنین همکاری با روسیه در قالب بانک‌هایی که در دوره شوروی تاسیس شده بودند را به زودی پایان می‌بخشد

7- تایوان: تایوان که همچون اوکراین در معرض حمله احتمالی چین قرار دارد نیز به لیست کشورهای تحریم‌کننده روسیه پیوسته است. تایوان به عنوان بزرگترین تولیدکننده میکروچیپ‌ها در جهان وعده داده است که تمام تحریم‌های اعمالی بر صادرات به روسیه توسط کشورهای غربی را رعایت خواهد کرد.

8- استرالیا: استرالیا طیفی از مقام‌های دولت روسیه را تحریم کرده است. این لیست 300 نفر از نمایندگان پارلمان روسیه را نیز در بر می‌گیرد.

9- نیوزیلند: نیوزیلند نیز وعده داده است که تحریم‌هایی علیه روسیه اعمال خواهد کرد و در اولین گام سفر برخی مقامات روسی به این کشور و نیز مبادلات تجاری با این اشخاص را ممنوع کرده است.¹

• تجارت ایران و روسیه در شرایط جدید: همانطور که در محور قبلی مورد اشاره قرار گرفت، اقتصاد روسیه در آستانه آن قرار دارد که تحریم‌های اقتصادی - بعضاً مشابه تحریم‌های سال‌های اخیر ایران - را از سوی آمریکا و اروپا تجربه کند. از یک زاویه این می‌تواند خبر مثبتی برای اقتصاد ایران در نظر گرفته شود، چرا که این پتانسیل وجود دارد که فشارهای تحریمی بر ایران کاهش پیدا کند. طبیعتاً در چنین شرایطی دولت و بخش خصوصی روسیه

¹ گزارش بیست و سوم پایش تحولات تجارت جهانی، مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران - اسفند 1400.

همراهی و همکاری بیشتری برای تجارت با ایران تحت تحریم و انجام مبادلات تهاتری و کالا به کالا از خود نشان خواهند داد. همچنین با توجه به روابط استراتژیک چین و روسیه بویژه وابستگی بالای چین به گاز روسیه، همکاری این کشور با تحریم‌های روسیه دور از انتظار به نظر می‌رسد، لذا گسترش کشورهای تحت تحریم عملاً منجر به کاهش کارآمدی نظام تحریم‌های بین‌المللی خواهد شد.

باید توجه داشت که بویژه در صورتی که طی هفته‌های پیش‌رو برجام احیاء و ایران از فشار تحریمی خارج شود، باز هم خروج کالاهای اروپایی از بازارهای روسیه، فضای بسیار مناسب و مستعدی را برای صادرکنندگان ایرانی فراهم خواهد نمود. طبق آمارهای رسمی، روسیه در سال 2020 نزدیک به 49 میلیارد دلار کالا از کشورهای اروپایی که به تحریم‌های روسیه پیوسته‌اند (شامل انگلیس، ایتالیا، فرانسه، هلند و آلمان)، وارد کرده است (Trademap, 2022)، بنابراین هرچند بخشی از این کالاهای از فناوری بالایی برخوردار هستند و در حال حاضر ایران توان تولید و جایگزینی آنها را ندارد، اما بدون شک کالاهای صادراتی ایرانی این ظرفیت را دارند که بخشی از این بازار را از جمله در اقلامی مانند لبنیات، محصولات شوینده و مواد شیمیایی و پلاستیکی و ... به خود اختصاص دهند.

البته باید توجه داشت که بازار روسیه منطبق با استانداردهای اروپایی کار می‌کند و پیش‌نیاز استفاده از فرصت موجود افزایش کیفیت و استانداردهای محصولات صادراتی است و در غیر این صورت مشابه موارد قبلی همچون تجربه عدم موفقیت ایران در بازار قطر در زمان تحریم این کشور توسط کشورهای عربی خلیج فارس و همچنین ناکامی در کسب سهم قابل توجهی از بازار کشورهای عراق و روسیه علی‌رغم تمایل دولت‌های میزبان، این فرصت برای توسعه صادرات کشور نیز از دست خواهد رفت.

- آینده برجام: همزمانی مراحل پایانی مذاکرات ایران و 1+5 با حمله روسیه به اوکراین باعث بوجود آمدن گمانه‌زنی‌های رسانه‌ای در خصوص احتمال استفاده روسیه از پرونده هسته‌ای ایران برای امتیازگیری از غرب، شده است. به این معنا که روسیه مذاکرات هسته‌ای ایران را وجه‌المصالحه در قبال عقب نشینی غرب در بحران اوکراین قرار دهد. البته با توجه به ماهیت مناسبات روابط بین‌المللی نمی‌توان به صورت قطعی در رد و یا تایید این نظریه اظهار نظر نمود. با این وجود دو نکته در این راستا قابل توجه است: اول آنکه به گواه اظهار نظرهای رسانه‌ای طرفین، مذاکرات ایران و 1+5 در مراحل پایانی خود به سر می‌برد و با توجه به وضعیت موجود، به نظر می‌رسد که فرصتی برای نقش‌آفرینی مخرب روسیه در این فرآیند وجود ندارد، ضمن آنکه در دور قبلی مذاکرات هم، توافق نهایی مورد تایید روسیه نبود و حتی وزیر امور خارجه این کشور در کنفرانس اعلام خبر توافق حضور پیدا نکرد، با این وجود این مسئله تأثیری بر حصول توافق نگذاشت.

دومین نکته آنکه این نظریه بر این فرض ضمنی استوار است که کشورهای اروپایی و آمریکا حاضرند در قبال همراهی بیشتر روسیه در پرونده هسته‌ای ایران امتیازات قابل ملاحظه‌ای به این کشور در جنگ اوکراین بدهند. این مسئله بدین معناست که حتی در چنین شرایطی که طرفین برجام در آستانه توافق مجدد و حل مشکلات قرار دارند، باز هم پرونده هسته‌ای ایران اهمیتی بسیار بالاتر از اوکراین و امنیت شرق اروپا دارد. این گزارش با قطعیت این

گزاره را رد نمی‌کند و صرفاً به این ادعا بسنده می‌کند که در حال حاضر به هیچ وجه مستندات کافی برای پذیرش چنین فرضی وجود ندارد.

در نهایت، همان‌طور که در محور مربوط به بازار انرژی اشاره شد، افزایش قیمت نفت، نوسانات بازارهای انرژی جهانی و اختلافات روسیه با اروپا و آمریکا، می‌تواند زمینه‌ساز بهبود قدرت چانه‌زنی ایران در مناسبات بین‌المللی و به طور مشخص در مذاکرات هسته‌ای شود. لذا برخی کارشناسان تحلیل می‌کنند که با توجه به شرایط جدید ایران باید امتیازات بیشتری را در مقابل غرب طلب کند، با این وجود نباید از این نکته غفلت کرد که بیم آن می‌رود اختلافات بین روسیه و اروپا مشابه اختلافات آنها در زمان اشغال شبه جزیره کریمه توسط روسیه در سال 2014، در بازه زمانی کوتاهی حل و فصل شده و به وضعیت عادی برگردد. بنابراین اعتباردهی بیش از حد طرف ایرانی به این تحلیل می‌تواند در عمل موجب انحراف پرونده هسته‌ای و از دست رفتن فرصت توافق در روزهای پیش‌رو شود.

- بحران در عرضه کالاهای اساسی همچون گندم، ذرت و دانه‌های روغنی: هرچند همان‌طور که در قسمت بررسی آمارهای تجاری ایران و اوکراین مورد بررسی قرار گرفت، اوکراین در کالاهای اساسی مورد اشاره جزء تامین‌کنندگان اصلی کشور به شمار نمی‌رود و سهم قابل توجهی از بازار ایران را در اختیار ندارد، لذا قطع صادرات اوکراین به صورت مستقیم تهدیدی برای ثبات بازار کالاهای اساسی در ایران به شمار نمی‌رود، با این وجود باید در نظر داشت که هر دو کشور اوکراین و روسیه جزء کشورهای اصلی صادرکننده کالاهایی از قبیل گندم، ذرت و دانه‌های روغنی هستند. به طور مشخص طبق آمارهای سایت پیچیدگی اقتصادی در سال 2019:

- اوکراین 7.3 درصد از بازار جهانی گندم به ارزش 3.11 میلیارد دلار و روسیه 18.4 درصد از این بازار را به ارزش 8.14 میلیارد دلار در اختیار دارند.

- همچنین اوکراین بزرگترین صادرکننده دانه آفتابگردان و روغن آفتابگردان در سال 2019 بود و 45.8 درصد از صادرات جهانی را به خود اختصاص داد و پس از آن روسیه با سهم 23.4 درصدی از صادرات، در رتبه دوم ایستاد.
- در بازار ذرت نیز اوکراین با صادرات 4.77 میلیارد دلاری در سال 2019، بعد از آمریکا، برزیل و آرژانتین، چهارمین صادرکننده بزرگ ذرت در بازارهای جهانی محسوب می‌شود.

بنابراین با توجه به سهم بالای این دو کشور در بازارهای مذکور، کمبود عرضه و افزایش قیمت حداقل در کوتاه‌مدت اجتناب‌ناپذیر به نظر رسد. این موج افزایش قیمت در کنار روند صعودی قیمت کالاهای مذکور تحت تاثیر بحران کرونا طی دو سال گذشته به ناپایداری و نوسانات صعودی در بازارهای جهانی دامن خواهد زد. این مسئله از آن حیث برای اقتصاد ایران حائز اهمیت است که کالاهای مذکور تحت شمول ارز ترجیحی قرار دارند و از این زاویه هزینه‌های دلاری دولت در ماه‌های پیش‌رو افزایش پیدا می‌کند.

- قطبی شدن فضای روابط بین‌الملل: حمله روسیه به اوکراین، تعداد زیادی از کشورهایی را که به صورت سنتی جزء متحدان ناتو و آمریکا و اروپا هستند ولی طی سال‌های اخیر روابط نزدیکی با روسیه ایجاد کرده بودند را در موقعیت انتخاب قرار داده است. به طور مثال کشورهایی از قبیل ترکیه، اسرائیل و عربستان که در سال‌های اخیر روابط خود

را با روسیه گسترش داده بودند، حداقل در سطح دیپلماتیک مجبور به موضع‌گیری علنی در مقابل روسیه شدند که این مسئله بدون شک در بلندمدت بر روابط این کشورهای اثرگذار خواهد بود. کاهش همکاری کشورهای مزبور با روسیه در حوزه‌های متعدد بر منافع ایران تأثیرات قابل توجهی خواهد داشت، برای نمونه می‌توان به هماهنگی روسیه با رژیم اشغالگر اسرائیل در سوریه، تجهیز ترکیه با سامانه‌های نظامی پیشرفته روسی و همکاری عربستان سعودی و روسیه در بازار انرژی در راستای کاهش تبعات منفی خروج ایران از بازار نفت اشاره نمود.

4- سخن پایانی

کاهش وابستگی آمریکا به بازارهای انرژی خاورمیانه، پیشتازی چین در اقتصاد جهانی، خروج آمریکا از افغانستان، سرمایه‌گذاری قابل توجه چین در کشورهای متحد آمریکا همچون کشورهای عربی و اسرائیل و ابراز عدم رضایت علنی آمریکا از این همکاری‌ها و البته اقدامات اخیر روسیه در اوکراین، همگی نشانه‌های این واقعیت است که مناسبات حاکم بر روابط بین‌الملل که از زمان جنگ جهانی دوم بر محور آمریکا نظم یافته بود، در حال تغییر است. فارغ از دلایل شکل‌گیری این تغییرات و چشم‌اندازهای بلندمدت اقتصاد جهانی و توازن نهایی کشورها در نظم جدید، یک ویژگی در خصوص فرآیند در حال گذار روابط بین‌الملل از هم‌اکنون مشخص است؛ اقتصاد در سطح جهانی در حال ژئوپولیتیکی شدن است؛ به این معنا که سیاست و روابط سیاسی نسبت به منافع اقتصادی در اولویت خواهند بود و این ملاحظات سیاسی خواهند بود که حرف آخر را در اقتصاد می‌زنند. بنابراین آرامشی که بر بخش اعظم اقتصاد جهانی طی دهه‌های اخیر بر محوریت آمریکا شکل گرفته بود در حال اضمحلال است و دولت‌ها و فعالان اقتصادی بخش خصوص باید خود را برای تحولات پیش‌رو آماده نمایند. به عبارت دیگر، هرچند که ممکن است بحران اوکراین با توافق طرفین فروکش نماید، اما کارشناسان معتقدند که روند تحولات و تنش‌ها در سطح بین‌المللی متوقف نخواهد شد.

این گزارش مبتنی بر مستندات موجود، سعی در ارائه یک برداشت اولیه از کانال‌های تأثیرگذار بحران اوکراین بر اقتصاد ایران را به خوانندگان داشته است و لذا برای انجام پیش‌بینی و تحلیل‌های علمی قابل اتکا در مورد آینده این بحران به اطلاعات بیشتری از تحولات جاری نیاز است. هنوز زود است که بتوان در مورد مثبت و یا منفی بودن برآیند پیامدهای حاصل از این جنگ برای ایران قضاوت کلی نمود. در عین حال آنچه مسلم است، کنش‌گری نظام تصمیم‌گیری کشور در راستای استفاده از فرصت‌های احتمالی همچون خلاء بوجود آمده در بازار روسیه و استفاده از فرصت موجود برای بستن پرونده هسته‌ای کشور قبل از آنکه این بحران فروکش کند؛ در کنار اتخاذ تدابیر مبتنی بر نظرات علمی و کارشناسی و برنامه‌ریزی هدفمند برای مواجهه با تهدیدهای احتمالی همچون افزایش قیمت‌های جهانی کالاهای اساسی خوراکی، می‌تواند کلید عبور موفق ایران از این بحران جهانی تلقی شود.